Kérdések a Szentenciák négy könyvéhez
Második könyv
Második kérdés

Vajon Isten öröktől fogva tudta-e, hogy meg fogja teremteni a világot?

Először a nemleges válasz mellett érvelünk. Semmi nem volt öröktől fogva, ami nem azonos Istennel. Az a tény, hogy Isten létre fogja hozni a világot, nem azonos Istennel. Az a tény tehát, hogy Isten létre fogja hozni a világot, nem létezett öröktől fogva. Továbbmenve: Tehát nem volt öröktől fogva igaz. Az utóbbi következtetés nyilvánvaló, mert minden, ami tudható, igaz abban az időben, amikor tudják. A megelőző következtetés – tudniillik, hogy 'nem létezett öröktől fogva, tehát nem volt öröktől fogva igaz' – ugyancsak nyilvánvaló, hiszen mindaz, ami igaz, létezik akkor, amikor igaz, amint az magától értetődik.

Ha tagadjuk a kiinduló érv alsó premisszáját – 'a tény, hogy Isten létre fogja hozni a világot, nem azonos Istennel' –, azt felelhetjük erre az okfejtésre, hogy a következő állítás öröktől fogva igaz volt: 'Isten létre fogja hozni a világot', ennek igazsága tehát öröktől fogva fönnállt. Nyilvánvaló azonban, hogy Istenen kívül semmi nem volt öröktől fogva, ezért az 'Isten létre fogja hozni a világot' igazsága öröktől fogva Isten volt. Annak igazsága azonban, hogy 'Isten létre fogja hozni a világot', azonos azzal a ténnyel, hogy Isten létre fogja hozni a világot, következésképpen az a tény, hogy Isten létre fogja hozni a világot, öröktől fogva azonos Istennel.

[...]

Hetedszer a kiinduló kérdéssel kapcsolatban azt kérdezem, hogy vajon kontingens módon, vagy pedig szükségszerűen hozta-e létre a világot Isten. Ha szükségszerűen, akkor természeténél fogva, tehát öröktől, mivel ha feltesszük egy elégséges, nem akadályozható és a természete szerint cselekvő ok létezését, akkor szükségszerű feltennünk, hogy létezik az okozata is; tehát a világ öröktől fogva létezett volna. A konszekvens hamis.

Ha kontingens módon és szabadon hozta létre a világot, akkor a világ létrehozásának pillanatát megelőzően mindig kontingens volt ez az állítás: 'Isten létre fogja hozni a világot'. Ha tehát Isten tudta volna ezt az állítást, akkor egyidejűleg lett volna igaz és mindkét lehetőség tekintetében kontingens. Következésképpen Isten most is tudná az ellentmondás egyik tagját a jövőbeli kontingens dolgok esetében. A konszekvens hamis – az tudniillik, hogy Isten tud valamely jövőre vonatkozó állítást kontingens tárgyban *(in materia contingenti)*, mint például azt, hogy „*a* létezni fog". (Legyen[1] *a* olyan bűn, amit Szókratész holnap elkövet majd.) Ekkor így érvelünk: Isten tudja, hogy *a* létezni fog, tehát vagy öröktől fogva tudta, hogy *a* létezni fog, vagy elkezdte tudni, hogy *a* létezni fog. Azt nem mondhatjuk, hogy elkezdte tudni, mivel ebben az esetben valamely dolgot újonnan és időbeni kezdettel tudhatna vagy tudhatna előre. A konszekvens hamis, és szemben áll azzal, amit a Szentenciák mestere mond a *Szentenciák* I. könyvében, a harminckilencedik distinkció harmadik fejezetében. Ha öröktől fogva tudta, hogy *a* létezni fog, akkor felteszem, hogy az '*a* létezni fog' állítás tegnap fel lett írva a falra; tehát most igaz az, hogy 'ami fel lett írva a falra, az igaz volt'; tehát ez az állítás: 'a felirat igaz volt', szükségszerű. A konszekvens nyilvánvaló, mivel ez múltra vonatkozó igaz állítás, s következésképpen szükségszerű; tehát szükségszerű, hogy az történjék, amit az állítás jelöl; tehát szükségszerű, hogy Szókratész bűnt kövessen el.

Erre az érvre némelyek azt mondják (s ez csaknem minden szerző közös válasza), hogy az „*a* létezni fog" állítás igaz ugyan, de kontingens módon. S ennélfogva, habár igaz,

[1] Értelmezésem szerint a '*si* a' helyett '*sit* a' olvasat indokolt.

mégis lehetséges, hogy sohasem volt igaz. S ugyanígy az az állítás, hogy ’Isten tudta, hogy *a* létezni fog’ vagy ’Isten tudja, hogy *a* létezni fog’ a feltevés értelmében igaz *(per casum)*, ám kontingens módon, mivel úgy igaz, hogy lehetséges, hogy sohasem volt igaz. És ugyanezt kell mondanunk a következő állításról: ’ez a felirat tegnap igaz volt’, ha tegnap mutattak egy feliratot, hogy ’*a* létezni fog’. S az a különbség a jövőre vonatkozó kontingens állítások és az ezekkel ekvivalens akár a jelenre, akár a múltra vonatkozó állítások, valamint azon jelenre vagy múltra vonatkozó állítások között, amelyek nem ekvivalensek effélékkel és virtuálisan sem foglalnak magukban ilyeneket, hogy ha valamely jelenre vagy múltra vonatkozó állítás igaz, később mindig szükségképpen igaz lesz az, hogy igaz volt (így ha a ’Szókratész ül’ állítás most igaz, akkor az ’igaz volt az, hogy *Szókratész ül*’ szükségszerű, méghozzá oly módon, hogy lehetetlen, hogy az ’igaz volt az, hogy *Szókratész ül*’ állítás később hamissá váljék, amennyiben nem változik meg a benne szereplő terminusok jelentése), s ugyanez a helyzet azokkal a múltra vonatkozó állításokkal, amelyeket semmiféleképpen sem lehet összetevője *(quae nullo modo exponi debent)* valamely jövőre vonatkozó állítás (mint például a „Szókratész fehér volt” állítás esetében, mivel ha ez az állítás most igaz, akkor ezek után az ’igaz volt az, hogy *Szókratész fehér volt*’ állítás mindig igaz lesz) – azoknak a jelenre és múltra vonatkozó állításoknak az esetében azonban, amelyek jövőre vonatkozó állításokkal ekvivalensek vagy amelyeket egy jövőre vonatkozó állítással kell értelmezni *(exponi habent)*, másként áll a dolog: Az a múltra vonatkozó állítás ugyanis, hogy ’Isten tudta *a*-t’, vagy az a jelenre vonatkozó, hogy ’Isten tudja *a*-t’, most oly módon igaz, hogy mindazonáltal lehetséges, hogy sohasem volt igaz. S ezért lehetséges, hogy Isten sohasem tudta azt, hogy ’Isten tudja *a*-t’. S ugyanezen a módon bármennyire igaz is az, hogy ’Szókratész predesztináltatott’, mindazonáltal az ’igaz volt az, hogy *Szókratész predesztinálva van*’ állítás mindig kontingens. Ám ha igaz az, hogy ’Szókratész predesztinálva van’, akkor öröktől fogva igaz volt, az ellentéte pedig hamis, oly módon, hogy ezek egyike sem lehet a másikat követően igaz.

E kijelentés ellen azonban többféleképpen is lehet érvelni.

7.1 Először így: legyen *a* olyan jövőbeli kontingens dolog, amiről Isten tudja, hogy létezni fog. Ebben az esetben egyidejűleg áll fenn a te álláspontod szerint az, hogy ’*a* létezni fog’ és az, hogy ’lehetséges, hogy *a* nem következik be’. Ekkor, miután megengedtük az ’*a* létezni fog’ állítást, s azt mondtuk, ’lehetséges, hogy *a* nem következik be’, ez utóbbit is meg kell engednünk. Tegyük fel tehát, hogy tényleg nem következik be, s ekkor a következőképpen érvelek: *a* nem fog bekövetkezni, tehát sohasem volt igaz az, hogy ’*a* be fog következni’. Minthogy korábban te ezt megengedted, ezért – bár semmi sem kötelezett erre – hamisat engedtél meg.

7.2 Továbbá: tegyük fel, hogy tegnap – anélkül, hogy erre kötelezve lettél volna – megengedted azt, hogy ’*a* létezni fog’. Ma azt mondom neked: „lehetséges, hogy *a* nem fog bekövetkezni”. Ha ezt tagadod, akkor *a* szükségszerűen be fog következni. Ha megengeded, akkor tegyük fel, hogy így van: *a* nem fog bekövetkezni. Ekkor a következőképpen érvelek: *a* nem fog bekövetkezni, tehát az az állítás hogy ’*a* nem fog bekövetkezni’ korábban mindig igaz volt. Ha azonban ez mindig igaz volt, akkor az az állítás, hogy ’*a* bekövetkezik majd’, sohasem volt igaz. Nem volt tehát igaz tegnap, habár te tegnap – anélkül, hogy erre kötelezve lettél volna – megengedted, tegnap tehát hamisat engedtél meg anélkül, hogy erre kötelezve lettél volna, tehát rosszul válaszoltál tegnap.

7.3 Továbbá: minden olyan állításpár, amely igaz lehet *b* pillanatot megelőzően (legyen *b* az a pillanat, amelyben *a* létezik majd) vagy egyidejűleg, vagy pedig szukcesszív módon lehet igaz *b* pillanatot megelőzően. Az a két állítás azonban, hogy ’*a* létezni fog’ és ’*a* nem fog létezni’ olyan, hogy mindkettő lehet igaz *b* pillanatot megelőzően, mivel mindkettő kontingens. Nem lehetnek azonban egyidejűleg igazak, tehát csak szukcesszív módon lehetnek azok. Az egyik ennélfogva a másik után lehet csak igaz, még azt megelőzően is,

hogy *a* bekövetkezik, mivel miután *a* bekövetkezett, nyilvánvaló, hogy az ’*a* létezni fog” állítás lehet hamis, az ellentéte pedig csak azt követően lehet igaz, hogy hamis volt.

7.4 Továbbá a következőképpen érvelek: legyenek *a* és *b* a jövőre vonatkozó kontradiktórius állítások, s legyen *a* igaz ebben a pillanatban. S ekként érvelek: *a* igaz ebben a pillanatban és *b* igaz lehet holnap; *b* tehát azt követően lehet igaz, hogy *a* igaz volt.

Továbbá ekként: mindaz, ami nem igaz ebben a pillanatban és igaz lehet, ezt a pillanatot követően lehet igaz. Ám *b* nem igaz ebben a pillanatban és igaz lehet, tehát ezen pillanatot követően lehet igaz; tehát azt követően lehet igaz, hogy *a* igaz volt.

7.5 Továbbá: legyen *a* olyasvalami, ami nem létezik a jövőben, de létezhet, s ekkor a következőképpen érvelek: *a* nem létezik a jövőben, de létezhet a jövőben, tehát *a* elkezdhet létezni a jövőben. Legyen *b* az a pillanat, amikor *a* elkezd létezni a jövőben. S ekkor a következőképpen érvelek: *a* elkezd létezni a jövőben, tehát *a* létezik a jövőben, s közvetlenül ezt megelőzően nem létezett a jövőben; tehát közvetlenül *b*-t megelőzően az az állítás, hogy ’*a* nem létezik a jövőben’ igaz volt; tehát közvetlenül *b*-t megelőzően az az állítás is igaz volt, hogy ’*a* sohasem fog létezni a jövőben’.

7.6 Továbbá: ha minden olyan állítás kontingens lenne, amelynek az igazságához megköveteljük, hogy igaz legyen egy jövőre vonatkozó állítás, abból az következnék, hogy minden efféle állítás kontingens lenne: ’a Nap létezik’, ’a Nap mozog’, ’Isten az első ok’, ’Szókratész fut’, s az embernek kétségbe kellene vonnia azt az állítást, hogy ’én létezem’. Ugyanis a ’Szókratész létezik, tehát Szókratész létezni fog’ következtetést el kell fogadnunk, mivel nem adható meg a létező dolog fennállásának az utolsó pillanata; ha tehát most létezik, akkor ezt követően is létezni fog. Az az állítás azonban, hogy ’Szókratész létezni fog’, kontingens, mivel Isten megteheti, hogy hamis legyen, máskülönben akár akarja, akár nem, Szókratész ezt a pillanatot követően léteznék a jövőben. A konszekvens hamis, tehát hamis az is, amiből következik.

Nyolcadszor a kiinduló kérdéssel kapcsolatban: ha a válaszunk igen,[2] akkor Isten most is tudna bármely egyéb jövőbeli kontingens dolgot. A konszekvens hamis, mert ebben az esetben Isten kinyilatkoztathatna egy ember vagy egy angyal számára bármely jövőbeli kontingens dolgot oly módon, hogy miután megtörtént az efféle kinyilatkoztatás, a kinyilatkoztatott dolog kontingens maradna. A konszekvens hamis, ugyanis ha így állna a dolog, akkor a Szentírás hamis lehetne, hiszen olyasmiket tartalmaz, hogy a halottak fel fognak támadni, s az ítélet napja eljön. Ha tehát ezek még mindig kontingensek, akkor lehetnek hamisak, s ha a Szentírás egyik része lehet hamis, akkor lehet hamis egy másik, és – Ágoston Jeromos számára hangoztatott érve szerint – akár az egész is.[3] S ekként bárki üdvözülhet hamis hitben, s Ábrahám hite, amely igaz volt, több ezer év elteltével hamis lehet, a szentek pedig tévedhetnek, ha ugyanis az angyalok azt hiszik, hogy az ítélet napja a jövőben be fog következni, akkor ezzel megtéveszthetővé válnak, s nem lehetnek boldogok. S ugyanígy hatalmamban áll megtéveszteni az őrangyalomat, valamint Krisztus lelkét, mivel ha feltesszük, hogy Isten Krisztusnak vagy az őrangyalomnak kinyilatkoztatta, hogy üdvözülni fogok, akkor ez az állítás: ’üdvözülni fogok’, még mindig kontingens, tehát szabadságomban áll hamissá tenni. Megtehetem ennélfogva, hogy igaz legyen ez az állítás: ’Krisztus hamis dologban hitt’.

Hasonlóképpen hatalmamban áll megtenni azt, hogy Krisztus hazudjék, mivel ha feltesszük, hogy Krisztus azt az állítást tette a Szent Szűznek: ’ez az ember üdvözülni fog’, akkor ez az állítás továbbra is kontingens, következésképpen lehet hamis; Krisztus tehát állíthatott hamisat, s ebben az esetben vagy tévedett, vagy olyasmit állított, ami ellentétes volt a belátásával. Sőt, be lehet bizonyítani, hogy a belátásával ellentétes állítást tett, ha ugyanis ez

[2] ti. Isten öröktől fogva tudta, hogy meg fogja teremteni a világot
[3] Vö. PL 33,115.

az ’ez az ember üdvözülni fog’ állítás hamis, akkor sohasem volt igaz, feltéve, hogy sohasem jelentett mást. Tehát Krisztus tudta, hogy sohasem volt igaz, s mégis ezt állította, tehát tudatosan hamisat állított.

8.2. Továbbá: Ha volna valaki, aki ezer éve igazságosan elkárhozott, és a legsúlyosabb büntetést szenvedte, továbbra is lehetséges, hogy igazságtalanul lett elítélve. Bizonyítás: veszek valakit, aki a szadduceusok iskolájához tartozott, és felteszem, hogy csupán azért ítélték el, mert elhitte a következő hamis állítást: ’A halottak nem fognak feltámadni’. Miután ezt rögzítettük, így érvelek: az illetőt csupán azért ítélték el, mert elhitte a következő hamis állítást: ’nem lesz feltámadás’. Ám lehetséges, hogy sohasem hitte ezt a hamis állítást, mert fennáll e következtetés: ’Ez az állítás sohasem volt hamis, az illető tehát nem hitte ezt a hamis állítást’. S így lehetséges, hogy sohasem hitte ezt a hamis állítást, s ezért igazságtalanul kárhozott el.

8.3. Továbbá: Isten nyilatkoztassa ki Szókratésznek, hogy Platón üdvözülni fog, s parancsolja meg neki, hogy akarja Platón üdvösségét, valamint hogy az akarata legyen összhangban az isteni akarattal. Egyszersmind felteszem, hogy Szókratész megszegi az isteni parancsot, és gyűlöli Platónt, s ezért a vétkéért kárhozzon el Szókratész. Tegyük fel, hogy mindez száz esztendeje történt, és Platón még mindig él. A ’Platón el fog kárhozni’ állítás továbbra is kontingens, következésképpen lehetséges, hogy igaz. Tegyük fel, hogy igaz, s így érvelünk: Platón elkárhozott, következésképpen sohasem volt predesztinált. És továbbmenve: Ennélfogva Isten sohasem akarta Platón üdvösségét. Következésképpen Szókratész akarata sohasem állt ellentétben az isteni akarattal, Szókratész tehát nem vétkezett. Következésképpen Platón képes előidézni most, hogy Szókratész, aki történetesen száz esztendővel ezelőtt kárhozott el, igazságtalanul kárhozott el.

[...]

Az ellenkező oldal mellett: Isten akaratlagosan és szabadon hozta létre a világot, mielőtt tehát létrehozta volna, létre akarta hozni, s tudta, hogy semmi sem fogja megakadályozni az akaratát, ami mindenható, ennélfogva tudta, hogy létre fogja hozni a világot. S e tudásának sohasem volt kezdete, következésképpen öröktől fogva tudta, hogy létre fogja hozni a világot.

A kérdéssel kapcsolatban azt válaszolom, hogy igen,[4] ám a különböző témakörök miatt, melyeket az érvelés során tárgyaltunk, rendben a következő tíz feladat vár ránk:

1. Először azt a kérdést kívánom megvizsgálni, hogy a dolgok rendelkeztek-e valamilyen Istentől megkülönböztetett létezéssel öröktől fogva.

2. Vajon a teremtett dolgok rendelkeztek-e valamilyen létezéssel Istenben?

3. Vajon abban az esetben, ha egy dolog nem létezik – tegyük fel nem létezik a rózsa – megengedhetőek-e az ilyen kijelentések: ’a rózsa az értelem tárgya’ (*rosa intelligitur*), ’elgondoljuk a rózsát’, ’a rózsára gondolunk’, ’a rózsáról van szó’, s más efféle?

4. Vajon egy kijelentés igazsága különbözik-e magától a kijelentéstől?

S e négy kérdést érintjük az első, az ötödik és a hatodik fő részben.

5. Ötödször azt vizsgáljuk, vajon Isten létre tudta volna-e hozni a világot öröktől fogva.

6. Vajon teremthette volna jobbnak a világot, mint amilyennek teremtette?

7. Vajon a jövőbeli kijelentéseknek van-e határozott igazságértéke?

8. Vajon kinyilatkoztatással Isten létre tudja-e hozni valamely teremtményében a jövőbeli kontingens dolgok ismeretét?

9. Vajon az, amit Isten kinyilatkoztat, kontingens marad-e a kinyilatkoztatás után is?

[4] Vagyis Isten öröktől fogva tudta-e, hogy meg fogja teremteni a világot.

10. Tizedjére marad az érvek formális megoldása.

[…]

Hetedik artikulus

A hetedik artikulus a következő: vajon a kontingens tárgyban a jövőre vonatkozó állítások igazsága meghatározott-e az ellentmondás egyik tagjának vonatkozásában, a hamissága pedig a másik tag vonatkozásában? S úgy tűnik, a Filozófusnak az volt az álláspontja, hogy nem, ahogyan erre hivatkoztunk is az érvelés során. S ezért úgy tűnik, hogy azt állítja: a kontingens tárgyban az ellentmondás egyik tagja sem igaz vagy hamis. A teológusok álláspontja azonban ellentétes ezzel; úgy hisszük ugyanis, hogy Isten tudja, hogy lesz feltámadás a jövőben s határozott módon ismeri minden jövőre vonatkozó ellentmondáspár egyik tagját *(omnium contradictoriorum de futuro alteram partem determinate)*. Továbbá ellenkező esetben nem kellene hinni a prófétáknak s a prófécia sem lenne lehetséges. S hasonlóképpen: vagy úgy áll a dolog, ahogyan azt az ’*a* létezni fog’ állítás jelöli (legyen *a* jövőbeli kontingens dolog), vagy nem. Ha nem, akkor az állítás *per definitionem* hamis, miután másként jelöli a tényállást, mint ahogyan az van; ha igen, akkor az állítás igaz.

Itt azt mondom, ami a közös álláspont a kérdéssel kapcsolatban, hogy a jövőre vonatkozó állítás igaz, ám oly módon, hogy lehetséges, hogy sohasem volt az. S ezért másként igaz, mint az, amely abszolút értelemben *(simpliciter),* vagyis oly módon igaz a múlt vagy a jelen vonatkozásában, hogy igazságához semmképpen nincs szükség valamely jövőre vonatkozó állítás igazságára. Ha ugyanis egy efféle állítás igaz, akkor ezt követően szükségszerű, hogy igaz volt. A kontingens tárgyban a jövőre vonatkozó állítások esetében azonban úgy áll a dolog, hogy az ellentmondó állítások közül mindkettő igaz lehet, noha nem egyidejűleg, és nem is szukcesszív módon.

Továbbá: némely állítás igaz és lehetséges, hogy hamis legyen, ám mégsem szűnhet meg igaznak lenni, és nem kezdhet el hamisnak lenni.

Továbbá: némely állítás igaz és lehetséges, hogy hamis legyen, ám mégsem válhat igazból hamissá.

Továbbá: némely állítás öröktől fogva igaz volt és igaz most is, ám mégiscsak lehetséges, hogy öröktől fogva hamis volt. Mindazonáltal ha hamissá válik, akkor nem viselkedik majd másként, mint ahogyan öröktől fogva viselkedett, mivel ha hamissá válik, akkor öröktől fogva hamis volt.

Továbbá: Szókratész megteheti, hogy valamely állítás, amely sohasem volt hamis, öröktől fogva hamis lett légyen, s megteheti azt is, hogy Isten tudásának tárgya lett légyen egy olyan állítás, amit Isten sohasem tudott, s amit mindazonáltal el sem kezdhet tudni. Az ilyen állításokra példa lehet a ’Szókratész üdvözülni fog’ és a ’Szókratész nem fog üdvözülni’ állítás, miután az, amelyik közülük igaz, mindig igaz lesz, és mégis lehetséges, hogy sohasem volt igaz; s nem is kezdhet el igaz lenni.

Bizonyos kontingens állítások esetében azonban az, amelyik igaz, megszűnhet igaz lenni, és elkezdhet hamis lenni, ha továbbra is fennáll az állítás, ahogyan ez nyilvánvaló az efféle állítások esetében: ’az Antikrisztus lelkét meg fogják teremteni’, ’az ítélet napja el fog jönni’, ’Szókratész *a* pillanatban születik majd meg’. Az az állítás ugyanis, hogy ’az Antikrisztus lelkét meg fogják teremteni’, az Antikrisztus létezésének első pillanatában elkezd hamis lenni, ha továbbra is fennáll; s hasonlóképpen: azt követően, hogy az ítélet napja eljött, hamis lesz az az állítás is, hogy ’az ítélet napja el fog jönni’, vagyis azt követően lesz hamis, hogy igaz volt; s hasonló a helyzet mindazokkal az állításokkal, amelyek nem mindig lesznek igazak a jövő vonatkozásában, csak egy bizonyos pillanatig.

Azok az állítások azonban, amelyek Istennek az örökké tartó üdvösséget vagy az örökké tartó kárhozatot illető előretudására vonatkoznak, mindig igazak lesznek és mindig a jövőre fognak vonatkozni, miként ezek: 'Krisztus lelke boldog lesz', 'Júdás lelke kárhozott lesz', ha ezen állítások jelentése változatlan marad. S ezekkel kapcsolatban igaz az, hogy igazak, miközben lehetnek hamisak is, ám nem szűnhetnek meg igazak lenni, s nem kezdhetnek el hamisak lenni.

Hasonlóképpen: vannak olyan jövőre vonatkozó állítások, amelyek igazak, de csak egy bizonyos pillanatig lesznek azok, miként a 'Szókratész holnap bűnt fog elkövetni', 'az ítélet napja el fog jönni' állítások. Az effélék lehetséges, hogy az adott pillanatot megelőzően nem igazak és soha nem is voltak azok, ám nem lehetséges, hogy az adott pillanatot megelőzően szukcesszív módon igazak és hamisak legyenek, vagy igazról hamisra változzék az igazságértékük.

Így tehát nyilvánvaló ezzel az artikulussal kapcsolatban, hogy azért igaz valamely jövőre vonatkozó állítás, mert úgy állnak majd a dolgok, ahogyan azt az állítás jelöli. Ám állhatnak a dolgok másként is. S ezért nem szükségszerű, hogy ha egy jövőre vonatkozó állítás igaz volt, akkor ezután mindig igaz legyen azt állítani, hogy ez az állítás igaz volt. S ez a különbség a jövőre, valamint a jelenre vagy a múltra vonatkozó állítások között.

Nyolcadik artikulus

A kérdés nyolcadik artikulusában azt kell vizsgálnunk, hogy vajon Isten kinyilatkoztathat-e jövőbeli kontingens dolgokat. S itt megjegyzem, hogy ez az artikulus előfeltételezi, hogy Istennek tudása van a jövőbeli kontingens dolgokról, amit megengedek, ahogyan ezt a katolikus gondolkodás meg is követeli, s ahogyan ez a *Szentenciák* első könyvének teljes xxxviii–xxxix. artikulusaiból ki is derül.

Kétséges azonban, hogy vajon Isten tudhat-e többet annál, mint amit tud, avagy nem; az ezzel kapcsolatos álláspontomat egy másik alkalommal már kifejtettem Ockham ellenében.

Ebben az artikulusban azonban, amelyben Istennek a jövőbeli kontingens dolgokkal kapcsolatos tudásával foglalkozom, valamint azzal, vajon Isten kinyilatkoztathat-e jövőbeli kontingens dolgokat az eszes teremtmények számára, s ha igen, akkor vajon az efféle kinyilatkoztatott dolgok kontingensek-e a kinyilatkoztatás után, négy dolgot szükséges megtennem. Először is Szentek autoritatív szövegeit bocsátom előre. Másodszor terminusok elemzését *(distinctiones)* és magyarázatát adom. Harmadszor bizonyos alapállításokat *(suppositiones)* teszek. Negyedszer pedig ezek segítségével válaszolok néhány érvre azok közül, amelyek ezen kérdés hetedik fő argumentumában találhatók.

(Autoritatív szövegek)

Az elsővel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy amikor Istenről beszél, félelemmel és alázattal kell az embernek kifejeznie még azt is, ami igaz. Ezért Ágoston azt írja: „A filozófusok ugyanis kötöttség nélkül beszélnek, és még a legnehezebben érthető dolgokkal kapcsolatban sem félnek attól, hogy megsértik az istenfélő emberek fülét. Nekünk azonban csak bizonyos szabályok szerint szabad beszélnünk, nehogy a kifejezés szabadsága azokkal a dolgokkal kapcsolatban, amelyekre vonatkozik, istentelen nézetet támasszon."[5] Ezt mondja Ágoston. S ezért mindazt, amit e tárgyban írok vagy mondok, minden önfejűség nélkül a

[5] *Isten városáról* 10. 23. Földváry Antal fordítását (Szent Ágoston, *Isten városáról,* Budapest: Kairosz Kiadó, 2005. II. kötet, 282. o.) módosítottuk.

vizsgálódás kedvéért írom. S még ha arra a problémára, ami az isteni előretudásnak és a kinyilatkoztatásoknak a dolgok kontingens voltával való összhangját illeti, nem találnék is választ, akkor sem hinném kevésbé, hogy egyidejűleg fennáll ez a két igaz állítás: 'Isten kinyilatkoztathat efféle állításokat' és 'ezek a kinyilatkoztatás után kontingensek'. S mindazon érveket, amelyeket az ellentétes álláspont mellett fel lehet hozni, szofisztikusnak tartanám, még ha nincs is olyan ember a világon, aki tudná, hogyan kell megoldani őket. [...]

(Elemzések és magyarázatok)

Most pedig nincs más hátra, mint hogy terminusok elemzését és értelmezését adjam.

Az első elemzés a 'tudás' terminusra vonatkozik, amit háromféle értelemben használunk. Az első módon a legszélesebb értelemben, s ekként a jelentése felcserélhető *(convertitur)* a 'megismerés' szó jelentésével, s igaz és hamis, összetett és összetétel nélküli dolgokra egyaránt vonatkozik. Második módon – szorosabb értelemben – arra az evidens ismeretre vonatkoztatjuk, amellyel valamely igazsághoz adjuk hozzájárulásunkat (*pro notioni evidenti assentiva alicui vero*), s amelynek révén az ember félelemtől mentesen *(sine formidine)* egyetért azzal, hogy úgy áll a dolog, ahogyan azt az igaz állítás jelöli; s ekként Szókratész azt mondhatja: „a Nap holnap fel fog kelni". A harmadik módon - a legszorosabb értelemben - a 'tudás' terminust arra a hozzájárulásra vonatkoztatjuk, amelynek révén az ember elhisz valamely igaz állítást, félelemtől mentesen hozzájárulását adva ahhoz, hogy úgy áll a dolog, ahogyan azt az igaz állítás jelöli és ahhoz, hogy nem is állhat másként. S ebben az értelemben beszél 'tudásról' Arisztotelész a *Második Analitika* első könyvében a második fejezet elején, ahol azt mondja: „tudni annyit tesz, mint az oka a révén megismerni a dolgot", a szakasz végén pedig hozzáteszi: „és belátni annak lehetetlenségét, hogy másként álljon a dolog." Hozzávetőlegesen ebben az értelemben beszél Anzelm is a tudásról a *Sátán bukásáról* XXI. fejezetében. „Ha a kérdés – mondja – arról a tudásról szól, amely csak akkor van meg, amikor valamiről a biztos ésszerűség alapján valamilyen belátásra jutunk, akkor kereken azt felelem, hogy teljesen lehetetlen tudni arról, aminek a nemléte lehetséges. Hiszen aminek a nemléte lehetséges, annak a létére sehogy sem lehet biztos érvekkel következtetni."[6]

Istennek első értelemben vett tudása van mindarról, amit a teremtmény megragad, igazról és hamisról, lehetségesről és lehetetlenről, összetettről és összetétel nélküliről, amiként ez nyilvánvaló is. Második értelemben vett tudása van a jövőbeli kontingens dolgokról. Harmadik értelemben vett tudása azonban nincs róluk, mivel az efféle állítások úgy igazak, hogy lehetséges, hogy sohasem voltak azok, miként azt a hetedik artikulusban mondtuk. A 'tudást' a második értelemben véve – a dolog változása miatt – egy és ugyanazon ismeret szukcesszív módon tudás és hamis vélekedés avagy tévedés is lehet. Ha például látom Szókratészt futni, akkor azt a hozzájárulást, amelynek révén úgy hiszem, hogy Szókratész fut, 'tudásnak' hívjuk, a 'tudást' az említett általános értelemben véve. Ha viszont Isten fenntartaná a hozzájárulást az elmémben, valamint a *species*eket az érzékelőképességben (*sensus*) a korábbi formában, Szókratészt pedig megsemmisítené, akkor ugyanez a hozzájárulás tévedés és hamis vélekedés lenne, minthogy a 'tudást', nem abszolút névként állítjuk a hozzájárulásról, hanem azzal együtt, ami a hozzájárulás helyett áll (*quod supponit pro assensu*) azt konnotálja, hogy úgy áll a dolog, ahogyan azt a hozzájárulás jelöli. S ezért meg kell engednünk azt, hogy: 'a tudás révén tévedhet az ember, és a tudás révén vélekedhet hamisan az ember', s hasonlóképpen azt is, hogy 'a bizonyosság révén megtéveszthetik az embert.' Az efféléket azonban tagadnunk kell: 'a tudás révén áll elő az, hogy az ember tévedhet', 'a bizonyosság révén áll elő az, hogy az embert megtéveszthetik', ez ugyanis azt

[6] Vö. Schmitt 1:266, Canterbury Szent Anzel *Összes művei*, (ford. Dér Katalin) Budapest: Szent István Társulat, 2007, 220. o.

jelenti, hogy lehetséges a következő: ’a bizonyosság révén áll elő az, hogy az embert megtévesztik.”

Másodszor: mivel tárgyunk taglalása során általánosan használjuk a ‘bizonyossá tenni’ terminust (amikor efféle és ehhez hasonló állításokat teszünk, mint ’Isten bizonyossá teheti az üdvözültet, hogy mindig üdvözült lesz’, ’bizonyossá teheti Szókratészt, hogy üdvözülni fog’, ’bizonyossá teheti Szókratészt, hogy az ítélet napja el fog jönni’), ezért azt kell mondanunk a ‘bizonyossá tenni’ terminussal kapcsolatban, hogy kétféle értelemben vehetjük azt, hogy valaki bizonyos valamiben. Vagy azért van ez, mert azt hiszi, hogy úgy áll majd a dolog, ahogyan ezt az az állítás jelöli, amelyhez hozzájárulását adja, s hogy ténylegesen így áll majd a dolog; vagy pedig azért, mert azt hiszi, hogy úgy áll majd a dolog, ahogyan ezt az az állítás jelöli, amelyhez hozzájárulását adja, s hogy a dolog nem is állhat másként.

Az első módon teheti bizonyossá Isten az üdvözült teremtményt abban, hogy mindig üdvözült lesz. A teremtmény, aki üdvözült, elhiszi, hogy mindig üdvözült lesz, s ezért ebben kellőképpen bizonyos. Mindazonáltal oly módon bizonyos benne, hogy lehetséges, hogy soha nem volt az. S az az ismeret, amely az üdvözült bizonyossága vagy biztosítéka, Isten korlátlan mindenhatóságánál fogva megtévesztéssé és hibává válhat, még ha ténylegesen bizonyos is.

A második módon azonban nem bizonyos benne a teremtmény, s ekképpen Isten nem is teheti bizonyossá, hiszen ez ellentmondást foglalna magában, vagy azt bizonyítaná, hogy Isten nem mindenható, hiszen nem semmisíthetné meg ellentmondás nélkül azt a teremtményt, akit ily módon biztosított az üdvösségről. Ennek azonban éppen az ellenkezőjét állítja Anzelm a *Szabad akaratról* viii. fejezetében: „Minden létezőt, stb.”[7]

A harmadik elemzés a ‘kinyilatkoztatás’ terminusra vonatkozik, mivel ezt kétféleképpen is használhatjuk. Az egyik módon azt a kauzális tevékenységet jelöljük vele, amely korábban nem létező hozzájárulást hoz létre valamely *igaz* összetételhez a teremtett értelemben, méghozzá oly módon, hogy ekkor a ‘kinyilatkoztatás’ név nominális definíciója nem más, mint: ’az a kauzális tevékenység, amely korábban nem létező hozzájárulást hoz létre valaki másnak az értelmében valamely *igaz* összetételhez’ (minthogy tulajdonképpeni értelemben senki sem önmagának nyilatkoztat ki valamit). S ez kétféleképpen történhet: vagy úgy, hogy félelemmel *(cum formidine)* történik a hozzájárulás, s ekkor vélekedésről van szó, vagy pedig félelemtől mentesen, s ekkor a kinyilatkoztatást ‘tudományos kinyilatkoztatásnak’ hívjuk.

A második módon a ‘kinyilatkoztatással’ azt a kauzális tevékenységet jelölhetjük, amely valaki másnak az értelmében korábban nem létező hozzájárulást hoz létre valamely összetételhez, mint például: ’Isten kinyilatkoztatta Szókratész számára, hogy az ítélet napja el fog jönni’, amit tökéletesen fejt ki *(exponitur)* a következő állítás: ’Isten Szókratész elméjében korábban nem létező hozzájárulást hozott létre, amelynek révén hisz abban, hogy az ítélet napja el fog jönni.’

Ha az első értelemben vesszük a ‘kinyilatkoztatás’ terminust, akkor az ’Isten kinyilatkoztatta Szókratész számára, hogy az ítélet napja el fog jönni’ állítás kontingens, még azt követően is, hogy Isten ezt kinyilatkoztatta Szókratész számára, s kontingens az is, hogy ’ez a hozzájárulás kinyilatkoztatás volt’, miután vettünk egy hozzájárulást, ami a valóságban kinyilatkoztatás volt, mivel ebben az esetben a ‘kinyilatkoztatás’ olyan konnotatív terminus, amely a hozzájárulás, mint minőség helyett áll, s amelynek a jelentéséhez hozzátartozik, hogy az az összetétel, amihez hozzájárulásunkat adjuk, igaz. Ezért azt az állítást, hogy „Isten kinyilatkoztatta Szókratész számára, hogy az ítélet napja el fog jönni”, ebben az értelemben a következő állítás segítségével kell értelmeznünk: „Isten – megnyilatkozván – korábban nem létező hozzájárulást hozott létre valami módon Szókratészban, hozzájárulást ahhoz az

[7] Schmitt, 1:220, m.kiad. 180. o.

összetételhez, hogy ‘az ítélet napja el fog jönni’, és ’úgy áll majd a dolog, hogy az ítélet napja eljön’, máskülönben nem hozta volna létre a hozzájárulást az igaz összetételhez.

Ha azonban a ‘kinyilatkoztatás’ terminust a második értelemben vesszük, nevezetesen hozzájárulást hozni létre valamely összetételhez mindentől függetlenül *(simpliciter)*, akkor ez az állítás szükségszerű: ’Isten kinyilatkoztatta Szókratész számára, hogy az ítélet napja el fog jönni’, s nem függ egyetlen jövőbeli dologtól sem. S ekként Isten hamisat is kinyilatkoztathat, ha be akarja csapni és meg kívánja téveszteni a teremtményt. S ebből semmiféle képtelenség *(inconveniens)* sem következik, ugyanis egyáltalán nem képtelenség, hogy az, aki az Igazság, valakiben hamisat hozzon létre.

[Negyedszer] néhány olyan állítás értelmezését adom, amelyeket tárgyunk taglalása során használunk: azt mondjuk ugyanis, hogy ‘Krisztus határozottan állította’, ‘Isten megígérte’, ‘Krisztus ígéretet tett’. Mivel ‘szóban határozottan állítani valamit’ annyi, mint kimondani egy szóbeli állítást *(propositio vocalis)* és azt akarni, hogy a hallgató higgyen az állítás igazságában, ezért az, aki határozottan állítja, hogy Isten létezik, kimondja: ‘Isten létezik’, s azt kívánja, hogy az általa kimondott állítás biztosítsa a hallgatóját arról, hogy Isten létezik (s ezáltal különbözik a ‘határozott állítás’ és az, hogy ‘szavunkat adjuk’, attól, amikor ugyanezeket a hangokat materiális értelemben vagy idézetként ’mondjuk ki’). Arra sincsen szükség, hogy az illető maga higgyen az általa kimondottak igazságában, ugyanis sokan vannak, akik határozottan állítanak valami hamisat, amiről tudják is, hogy hamis, s ily módon hazudnak. Én pedig nem látom, hogy ellentmondás következnék abból, ha megengedjük, hogy Isten tudatosan állít valami hamisat; azt azonban nem engedjük meg, hogy Isten hazudik vagy megszegi az ígéretét, avagy oly módon hamis, ahogyan azt a hazug emberre mondjuk, mivel Ágoston szerint „a hazugság annyi, mint a megtévesztés szándékával hamis jelentést adni a szónak”. S ezt ekként kell értelmeznünk: a megtévesztés rendezetlen szándékával. Istennek azonban egyetlen tettét sem jellemezheti a rendezetlen szándék, s ezért Isten nem hazudhat és nem lehet hitszegő, viszont lehetséges, hogy tudatosan és a teremtmény megtévesztésének szándékával határozottan állítson valami hamisat, mivel ez nem foglal magában ellentmondást Istenben. Sőt, Isten tökéletlen volna, ha nem állhatna szándékában ezt tenni, ugyanis van olyan teremtmény, aki megérdemli, hogy Isten becsapja. S hiszek abban, hogy a démonok több tekintetben is megérdemelték, hogy Isten becsapja őket, s hogy Isten több mindent is tett azzal a szándékkal, hogy becsapja őket, s ez be is következett. S nem látom az okát annak, hogy Isten miért ne akarhatná közvetlenül, önmaga révén becsapni a teremtményt, minthogy Ágoston nyilvánvaló módon azt állítja *a 83 kérdés* című írásának harmadik kérdésében, hogy Isten gonosz angyalok és gonosz emberek révén téveszt meg, és hogy Isten megparancsolta Izráel fiainak, hogy csapják be az egyiptomiakat, s ezen a helyen utal Ácháb király történetére is a *Királyok harmadik könyvé*nek huszonkettedik fejezetéből, valamint arra a lélekre, aki azt mondta: „kimegyek és hazug lélek leszek” stb. S ez a hely úgy folytatódik, hogy „szedd rá, sikerülni fog: menj csak ki és tégy úgy” stb. Ágoston szerint nyilvánvaló, hogy itt Isten azt mondta a gonosz angyalnak, hogy tévessze meg a gonosz Ácháb királyt.

Hasonlóképpen: Krisztus a szent írók szerint azért kívánt szűztől születni, hogy – születését elrejtvén – megtévessze a gonoszt. Hasonlóképpen: Rebecca és Jákob a Szentlélek bizalmas sugallata alapján becsapta Izsákot (Genezis, 27). Hasonlóképpen: Judit becsapta Holofernészt. Ebből is látszik, hogy Isten még a jó emberek segítségével is képes arra, hogy megtévesszen, s eléggé valószínű, hogy gyakran megtévesztette a Gonoszt és azokat a rossz embereket, akikkel dolga volt *(tractavit)*. Hasonlóképpen: Isten megparancsolta Józsuénak, hogy vessen cselt Hai városa ellen, amikor el kellett foglalnia; azt mondta tehát Józsuénak, hogy csapja be a városlakókat. Hasonlóképpen: semmi képtelenséget nem látok abban, ha azt mondjuk, hogy Isten hamisan esküdhet, vagy azt ígérheti, hogy megtesz valamit és mégsem teszi meg, ahogyan erre az ember is képes.

Feltevések (suppositiones)

[Ötödször] azt mondom, hogy Isten bármely igaz dolog egyetlen aktuális ismerete, akár a jövőre, akár a múltra, akár a jelenre vonatkozó állítás segítségével értelmezhető is *(exponibilis)* ez az igazság; a jövőbeli dolgokat mindazonáltal oly módon tudja, hogy lehetséges, hogy sohasem tudta azokat. És olyan ismeret is lehet, amely két, egymásnak ellentmondó állítással ekvivalens – olykor szukcesszív módon, a dolog változása folytán, olykor a dolog változása avagy szukcesszió nélkül, mint a jövőre vonatkozó ellentmondáspárok esetében, ahogyan ez nyilvánvaló a hetedik artikulus alapján.

[Hatodszor] azt mondom, hogy minden teremtett ismeret annak jelzésére *(significare)* korlátozódik, hogy a dolog úgy áll, ahogyan azt ő jelöli, s ezért minden teremtett ismeret tévedés lehet, ha változó objektumra vonatkozik. S minthogy az üdvözültek és Krisztus lelkében számos olyan teremtett ismeret van, amely most veridikus ismeret a teremtmények vonatkozásában *(sunt veridicae notitiae de creaturis)*, mint például az, hogy a Nap mozog az égen és hogy holdfogyatkozás lesz egy adott időpontban, ezért azt mondom, hogy ha Isten úgy akarná, akkor ezek tévedések és hamis vélekedések lehetnének. És így ez igaz lenne: „az üdvözült meg van tévesztve", s ez hasonlóképpen: „Isten meg van tévesztve" a tulajdonságok felcserélhetőségénél fogva.[8] Ezek nyilvánvalóak, ugyanis nem foglal magában ellentmondást, hogy így legyenek; s ezért meg kell engednünk, hogy Isten így cselekedhet, s ezért csak Isten az, akinek nem tulajdonítható tévedés vagy megtévesztés; míg a teremtmények, akiknek az ismerete teremtett ismeret, lehetséges, hogy tévednek, bármily boldogok vagy nemesek legyenek is. Az azonban, ha a teremtményekkel kapcsolatban tévedne, mit sem venne el a boldogságából, hiszen a teremtményekkel kapcsolatos ismeret bizonyossága semmit sem tesz hozzá a boldogsághoz, legalábbis egy ilyen ismeret birtokában, de ezek ismeretének a híján is lehet boldog.

Kilencedik artikulus

A kilencedik fő artikulusban össze kell gyűjtenünk néhány logikai szabályt, s fel kell sorolnunk őket bizonyos érvelési formák miatt. Ezeket a szabályokat az obligációk tudományában[9] kimerítőbben is tárgyalják. Elsőként meg kell jegyeznünk, hogy amikor az opponens felteszi az esetet és a válaszadó elfogadja azt, a válaszadó az esetnek megfelelően kell, hogy válaszoljon. S ennélfogva bármikor azt mondja az opponens, hogy „tegyük fel, hogy így van", vagy valami ezzel egyenértékűt, ez olyan feltevés *(positio)* lesz a respondens számára, ami – ha elfogadja – az obligáció egy fajtája.

Másodszor előrebocsájtom *(suppono)* a következőt: formálisan meg kell engednünk mindazt, ami a feltevésünkből következik; mindazt azonban, ami a feltevésünkkel

[8] A tulajdonságok felcserélhetőségének krisztológiai elve (*communicatio idiomatum*) az isteni Igéhez és az ember Krisztushoz rendelhető attribútumok kölcsönös predikálhatóságát jelenti ki a megtestesülés teológiájában.

[9] Az *ars obligatoria* azokat a szabályokat („obligációk") rögzíti, amelyekhez a disputák vitatkozási helyzetében a feleknek mint közös játékszabályokhoz alkalmazkodniuk kellett. Az egyik fél mint „válaszadó" (*respondens*) elkötelezi magát egy álláspont mellett (*positum*). Az opponens egy elképzelt vagy valós „esetet" (szituációt = *casus*) rögzít, amelyben kijelenti, hogy miként állnak a dolgok, majd egy sor állítást „vet fel" (*propnere*), amelyet a respondens a vita rögzített szabályai alapján elfogad *(concedere)* vagy elutasít *(negare)*. Az opponens igyekszik ellentmondás elfogadására kényszeríteni az ellenfelét. (Vö. *Routledge History of Philosophy,* vol. III, John Marenbon ed, *Medieval Philosophy,* New York–London: Routledge, 481. o. és Borbély Gábor, *Civakodó angyalok,* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008, 107. o.)

inkonzisztens, tagadnunk kell; arra pedig, ami irreleváns, a respondensnek aszerint kell válaszolnia, ami nyilvánvaló számára az állítás minőségével kapcsolatban.

Harmadszor ugyanezen tudomány alapján előrebocsájtom *(suppono)* azt, hogy minden feltevés *(positio)* egyenértékű egy feltevés elutasításával *(depositio)*, mivel a válaszadó számára nem jelent különbséget, ha felteszi azt, hogy 'Rómában vagy', vagy elutasítja azt a feltevést, hogy 'nem vagy Rómában', mivel teljességgel ugyanazt a választ fogja adni, ha igaznak tartja, hogy 'Rómában vagy', és ha elveti azt, hogy 'nem vagy Rómában.' Ennélfogva az, aki felteszi az ellentmondó állításpár egyik tagját, elutasítja a másikat, és viszont.

Negyedszer előrebocsájtom a következő szabályt: ha felteszünk egy hamis kontingens állítást, ugyanezen tudomány alapján nem képtelenség megengedni az akcidentálisan lehetetlent.

Ezekről a dolgokról nem kívánok többet mondani.

Tizedik artikulus

A következőt kell válaszolnunk a hetedik és nyolcadik fő érvben található fő érvekre.

[A 7.1-hez] Az elsőre, amit a hetedikből veszünk (s amelynek a lényege a következő: legyen úgy, hogy Isten tegnap tudta az '*a* létezni fog' állítást, valamint hogy ez az állítás – és nem valami egyéb – tegnap fel volt írva a falra, tehát az 'ami fel volt írva a falra, igaz volt' most szükségszerű) válaszként azt kell mondanunk, hogy az 'ami fel volt írva a falra, igaz volt' állítás kontingens, s habár igaz, mégis lehetséges, hogy sohasem volt az (miként azt a hetedik artikulusban elmondtuk), mivel az igazsága egy olyan jövőbeli állítás igazságát követeli meg, amely lehetséges, hogy nem igaz, amiként ez nyilvánvaló. S ezt a választ ismertettük az érv kifejtése során.

S arra a redukció ad absurdum típusú érvre, amelynek során így érvelünk: legyen *a* olyan jövőbeli kontingens dolog, amelyről Isten tudja, hogy létezni fog, s akkor egyidejűleg igazak azok az állítások, hogy '*a* létezni fog' és 'lehetséges, hogy *a* ne létezzék', nos, erre azt mondom, hogy megengedem, hogy *a* létezni fog a jövőben és mégis lehetséges, hogy ne létezzék, s ez a két állítás nagyon is jól megfér egyidejűleg egymással.

Ezzel szemben: tegyük fel, hogy a 'lehetséges, hogy *a* nem következik be' tényleg megvalósul. Azt mondom, hogy itt új feltevés *(nova positio)* jelenik meg, miként az a korábbiak alapján nyilvánvaló, s el kell fogadnunk a feltevést. Akkor hát tegyük fel, hogy '*a* nem fog létezni', aminek következtében elutasítjuk a neki ellentmondó '*a* létezni fog' állítást (ahogyan ez az előző artikulus harmadik szabálya alapján nyilvánvaló), s következésképpen tagadnunk kell azt, hogy 'Isten tudta, hogy *a* létezni fog', mivel – lévén a feltevés ellentettje – felvetése esetén *(si proponatur)* tagadnunk kell azt, hogy '*a* létezni fog'.

Amikor pedig annak felvetésével érvelnek, hogy 'te tegnap – anélkül, hogy erre kötelezve lettél volna – megengedted az ellenkezőjét', akkor ez igaz és irreleváns *(impertinens)*, s ennélfogva meg kell engednünk.

S amikor így érvelnek: „tegnap megengedted azt, hogy '*a* létezni fog', s ez tegnap folyamatosan hamis volt; tehát tegnap hamisat engedtél meg anélkül, hogy erre kötelezve lettél volna", s ezenfelül, „tehát rosszul válaszoltál tegnap", megengedhető, mivel következik a feltevésből és abból, amit helyesen engedtünk meg *(et bene concesso)*. A konklúzió mindazonáltal hamis és akcidentálisan lehetetlen az előző artikulus negyedik szabálya alapján, amely kimondja, hogy ha egy olyan lehetőséget tettünk fel, ami hamis, akkor nem képtelenség megengedni valamit, ami akcidentálisan lehetetlen. Ezért bár nincs úgy, hogy rosszul

válaszoltál, mindazonáltal feltéve és elfogadva a példát meg kell engednünk azt, hogy ’rosszul válaszoltál’.

[7.2.] S ez nyilvánvalóvá teszi a választ a második érvre azzal a felelettel szemben, amit ott adtunk.

[7.3] A harmadik érv esetében nyilvánvaló, hogy a feltevés *(assumptum)* hamis, meg lehet ugyanis adni olyan állításpárt, amelynek mindkét tagja igaz lehet, ám nem egyszerre és nem is szukcesszíve, ahogyan ezt a hetedik artikulus elején mondottuk. S hasonlóképpen meg lehet adni két olyan állítást, amelyek szukcesszív módon lesznek igazak, ám úgy, hogy egyik sem lesz igaz a másik előtt. Ez azonban nem tartozik a tárgyunkhoz.

S hasonlóképpen: valamely dolog lehetséges, hogy igaz legyen, miközben nem igaz, s mindazonáltal nincs olyan időpont, amikor igazzá válna. Ez nyilvánvaló a következő példából: ’Szókratész predesztinálva van’, mivel ha feltesszük, hogy ebben az értelemben igazzá válhatna ez az állítás, akkor lehetséges lenne az, hogy ’ez igazzá válik’; amiből az következik, hogy ’igazzá válik, tehát elkezd igaz lenni’, az „elkezd” kifejezést a jelen feltevésével és a múlt tagadásával, vagy a jelen tagadásával és a jövő feltevésével magyarázva *(exponendo)*. A konszekvens hamis, legyen ugyanis *a* az a pillanat, amelyben elkezd igaz lenni; ekkor *a* előtt igaz volt az, hogy „b nem igaz”, ha *b* az említett állítás. Öröktől fogva igaz volt tehát az, hogy ’Szókratész nincs predesztinálva és *a* pillanatban predesztinálva lesz’, s következésképp Szókratész nem fog örökké élni és valamikor örökké fog élni.

[7.4] A negyedikre, amikor közvetlenül ezen válasz ellen érvelünk: „legyenek *a* és *b* a jövőre vonatkozó kontradiktórius állítások, s legyen *a* igaz ebben a pillanatban. S ekként érvelünk: *a* igaz ebben a pillanatban és *b* igaz lehet holnap; *b* tehát azt követően lehet igaz, hogy *a* igaz volt.” Tagadom a következtetést, de megengedem ezt az állítást: ’miután *a* igaz volt, *b* igaz lehet.’ De ezzel az állítással nem azt jelöljük, hogy igaz lehet a következő: ’*b* igaz, miután *a* igaz volt’, hanem azt, hogy *a* igaz ebben a pillanatban, s *b* igaz lehet ezen pillanat után; s ez az, ami igaz. Ezt azonban tagadom: ’*b* igaz lehet, miután *a* igaz volt’. Másként azt is mondhatjuk, ha az állítást összetett és szétválaszott értelem szerint *(compositio et divisio)* elemezzük, hogy a szétválasztó értelmet megengedem, az összetett értelmet azonban nem.

[7.5] Az ötödikre hasonlóképpen – tagadva a következtetést – azt mondom, hogy az antecedens igazságának más az oka, mint a konszekvens igazsága, mivel bár *a* nem jövőbeli, mégis lehetséges, hogy mindig jövőbeli volt.

[7.6.] A hatodikra, amikor úgy érvelünk, hogy ha minden olyan állítás kontingens lenne, amely megköveteli az igazságához, hogy igaz legyen egy jövőre vonatkozó állítás, abból az következnék, hogy minden efféle állítás kontingens lenne: ’a Nap létezik’, ’Szókratész fehér’, ’az ember eszes állat’, mivel ezek közül mindegyikből formálisan következik egy [futurum] kontingens. Arisztotelésznél ugyanis érvényes az a következtetés, hogy „az ember állat, tehát az ember állat lesz”, mivel a folyamatosan létező dolog létezésének nem adhatjuk meg az utolsó pillanatát. Hasonlóképpen, ha Szókratész fehér, akkor ezt követően is fehér lesz, mivel nem tudjuk megadni azt az utolsó pillanatot, amelyben ez igaz: ’Szókratész fehér’, ugyanis fehérsége vagy azonnali módon *(subito)*, vagy szukcesszív módon szűnik meg. Ha szukcesszív módon, akkor Szókratész fehér lesz ezt az időpillanatot követően is. Ha azonnali módon és egy pillanat alatt, akkor ragadjuk meg ezt a pillanatot, és legyen ez *a*; ekkor *a* vagy közvetlenül ez a pillanat *(immediatum huic instanti)* vagy nem, s nyilvánvaló a levezetés *(deductio)*.

Azt lehet mondani, hogy Arisztotelésznél az affélék közül, mint ’a Nap mozog’, ’Szókratész fehér’ és az ehhez hasonlók, egyetlen sem függött volna egy mindkét irányban kontingens állítástól, mivel szerinte akkor, amikor igaz az, hogy ’a Nap mozog’, akkor ’a Nap mozogni fog’ állítás nem kontingens mindkét irányban, s az sem kontingens mindkét irányban, hogy ’Szókratész létezni fog’ akkor, amikor ez igaz: ’Szókratész létezik’. S ennélfogva szerinte nem minden jövőre vonatkozó állítás kontingens a tárgyát tekintve *(est in*

materia contingenti). S az a következtetés sem helytálló, hogy ’ez az állítás, ha egyszer megmutattuk, hogy ‘a Nap mozog’, igazságát tekintve függ egy jövőre vonatkozó állítástól; tehát függ egy mindkét irányban kontingens állítástól.’ Ha azonban megadhatjuk az utolsó pillanatot stb., akkor ez a következtetés nem érvényes: „Szókratész létezik, tehát Szókratész létezni fog”, s ezt megengedem, ugyanis Szókratész szinguláris név erre az összetett dologra (nomen singulare istius compositi).

A nyolcadik fő érvre (amikor úgy érvelnek, hogy ha Isten tudná a jövőbeli kontingens dolgokat stb., akkor kinyilatkoztathatná őket az angyalnak vagy az embernek oly módon, hogy a kinyilatkoztatást követően kontingensek maradnának), nos, ezt megengedem. S amikor úgy érvelnek hogy ebben az esetben bármi, amit a Szentírás a jövőre vonatkozólag kinyilatkoztat (az ítélet napja el fog következni, a halottak fel fognak támadni, örök élet vagy örök bűnhődés következik majd, s ehhez hasonlók) kontingens lenne, s ebben az esetben a Szentírás hamis lehetne, nos, ekkor nem látom be tisztán, hogy miért ne kellene megengednünk azt, hogy a kánonban leírt efféle artikulusok hamisak lehetnek, mivel lehetséges, hogy másként álljon a dolog, mint ahogyan ezek jelölik.

S megengedem, lehetséges az, hogy Ábrahám hamis hittel szerzett magának érdemet *(meruit in fide falsa)*, s az ember a hamis hit által éppoly kiválóan szerezhet magának érdemet, mint az igaz hit által. Amikor ugyanis hisz, az ember nem azért szerez érdemet, mert az, amit hisz igaz, vagy hamis, ez ugyanis nem áll a hatalmában, hanem azért szerez érdemet miközben hisz, mert Isten megparancsolja neki, hogy így higgyen, s hajlandó elfogadni tőle a hit aktusát, ha hisz.

S ha úgy érvelünk, hogy ebben az esetben Krisztus lelke tévedhetett, mivel Krisztus lelke azt hitte, hogy az ítélet napja el fog jönni és a holtak fel fognak támadni, s mindez hamis lehet, s ennélfogva lehetséges az az állítás, hogy „Krisztus hamisat nyilvánított ki” (mivel ez az állítás szükségszerű: „Krisztus ezt nyilvánította ki”, ha arra az állításra utal, hogy „az ítélet napja el fog jönni”, ami hamis lehet, tehát ez az állítás lehetséges: „Krisztus hamisat nyilvánított ki”), nos, erre azt mondhatjuk, hogy a „Krisztus ezt nyilvánította ki” állítás éppúgy kontingens, mint az, hogy „Krisztus ezt határozottan állította”. S ezért lehetséges, hogy Krisztus sohasem nyilvánította ezt ki, mivel a „Krisztus ezt nyilvánította ki” állítás – legalábbis tárgyát tekintve *(saltem gratia materiae)* – felcserélhető *(convertitur)* azzal az állítással, hogy „Krisztus ezt nyilvánította ki és ez igaz volt.” S bizonyos, hogy ez a konjunkció *(copulativa)* kontingens, s ezért a másik is kontingens. S ennek alapján mondható, hogy miután Krisztus így szólt Péterhez: „háromszor megtagadsz majd engem”, a „Krisztus ezt határozottan állította Péternek” avagy a „határozott kijelentést tett Péternek” állítás kontingens volt annak a jelentésnek a vonatkozásában, amellyel ez a *dictum* azt jelölte, hogy Péter meg fogja tagadni Krisztust. S ugyanezen a módon azt lehet mondani, hogy ez az állítás most kontingens: „Krisztus lelke azt hitte, hogy az ítélet napja el fog jönni”, mivel felcserélhető azzal, hogy „Krisztus lelke azt hitte, hogy az ítélet napja el fog jönni és igaz volt az, hogy ‘az ítélet napja el fog jönni.’” Ennélfogva az ezekkel az érvekkel kapcsolatos összes nehézség megoldódnék, ha meg lehetne oldani azt az általánosan ismert érvet *(commune argumentum)*, amely a Péternek Krisztus megtagadásáról adott kinyilatkoztatással kapcsolatos.

S némelyek ezzel az érvvel kapcsolatban azt mondják: azt követően, hogy Krisztus ezt határozottan állította Péternek, lehetséges, hogy sohasem állította ezt határozottan ennek a jelentésnek a vonatkozásában. Azt azonban meg kell ismernünk, hogy ha feltesszük, hogy az „az ítélet napja el fog jönni” állítás hamis, akkor Krisztus hamisat nyilvánított ki, mivel ha felteszünk valamit, ami hamis ugyan, de lehetséges, akkor nem képtelenség megengednünk az akcidentálisan lehetetlent. S ez éppenséggel csak akcidentálisan lehetetlen: „Krisztus hamisat nyilvánított ki *a*-ban”.

Engem azonban nem elégít ki ez a válasz. Ezért a következőképpen érvelek ellene: jelöljük *a*-val Krisztusnak azt a határozott szóbeli állítását, amellyel az őt hallgató tanítványoknak határozottan állította, hogy az ítélet napja el fog jönni. Ekkor így érvelünk: Krisztus ezt mondta *b* időpontban (utalva az *a* állításra); ez hamis volt a *b* időpontban, tehát Krisztus a *b* időpontban olyasmit mondott, ami hamis volt a *b* időpontban. A felső premissza akcidentálisan szükségszerű, mivel Isten nem teheti meg, hogy ne álljon most úgy a dolog, hogy Krisztus előadta *a*-t a tanítványok színe előtt *b* időpontban; az alsó premissza pedig kontingens; tehát a konklúzió kontingens.

Továbbá, Krisztus lelke határozottan állította azt az *a*-t, amit *b* időpontban kimondott, és a Krisztus által *b* időpontban kimondott *a* hamis; tehát Krisztus lelke hamisat állított határozottan *b* időpontban. És továbbmenve: Krisztus lelke meg tévedett. A felső premissza akcidentálisan szükségszerű; az alsó kontingens; tehát a konklúzió kontingens. S nem hasonló ehhez az, amikor ekként érvelünk: „*a*-t tudta Isten *b* időpontban, s *a* hamis volt *b* időpontban; tehát Isten *b* időpontban hamisat tudott", mivel a felső premissza kontingens, hiszen bár igaz, lehet, hogy sohasem volt az.

Ám ezzel az állítással sem áll hasonlóképpen a dolog: „Krisztus lelke határozottan állította *a*-t, amikor *a*-t kinyilvánította *b* időpontban", mivel ez vagy abszolút módon szükségszerű, vagy abszolút módon lehetetlen: szükségszerű, ha igaz, lehetetlen, ha hamis. Bizonyos azonban, hogy igaz, tehát szükségszerű. S ezért megengedhetjük, hogy ez most szükségszerű: „Krisztus lelke határozottan állította azt az állítást, hogy 'az ítélet napja el fog jönni', s ez az állítás nem függ inkább valamely jövőre vonatkozó állítástól, mint az, hogy „Péter hozzájárulását adta ehhez az állításhoz." S meg kell engednünk, hogy ez kontingens: „Krisztus lelke tévedett", „Krisztus lelke hamisat hitt", „Krisztus lelke boldog volt"; ez azonban lehetetlen: „Krisztus emberi természete hazudott", mivel semmit sem mondott a megtévesztés rendezetlen szándékával *(cum intentione fallendi deordinata)*.

Ezzel szemben: Krisztus azt akarta, hogy ezt az általa kimondott állítást az őt hallgató tanítványok igaznak higgyék; ez az állítás azonban hamis; tehát azt akarta, hogy hamisat higgyenek; tehát meg kívánta őket téveszteni. A felső premissza szükségszerű, az alsó pedig kontingens, tehát a konklúzió kontingens.

Azt válaszolom erre, hogy megengedem a konklúziót, tudniillik azt, hogy a konklúzió kontingens. Az azonban sohasem lesz igaz, hogy „Krisztus azt akarta, hogy a tanítványai hamis dolgokat higgyenek el neki". Máskülönben túlságosan is korlátozná Isten hatalmát az, ha most nem tehetné meg, hogy ne jöjjön el az ítélet napja, s nem semmisíthetne meg egy angyalt, s következésképpen nem tehetné hamissá azokat a dolgokat, amiket ő maga mondott ki, mint amilyen az az állítás, hogy „az ítélet napja el fog jönni", „a gonosz angyal örökké bűnhődni fog" és effélék.

Ennek alapján azt lehet mondani a Krisztusnak Péter általi megtagadásáról (Mt, 26, 34), hogy annak az időszaknak a teljes tartama alatt, amely azzal a pillanattal kezdődött, amikor Krisztus azt mondta: „háromszor megtagadsz majd engem", s addig tartott, amíg Péter megtagadta Krisztust, ez az állítás kontingens volt: „Péter meg fogja tagadni Krisztust" és „Krisztus hamisat állított határozottan". S megengedjük, hogy Péternek hatalmában állt megtenni, hogy Krisztus határozottan hamisat állítson; sőt, ez bárki másnak is hatalmában állt, aki Péterrel volt, hiszen Pétert időközben megölhették volna, Péternek időközben levághatták volna a fejét; s Istennek nem lett volna köteles szükségképpen azonnal feltámasztani. Azt azonban nem állt hatalmában Péternek megtenni, hogy Krisztus hazudjék.

Ezzel szemben: Krisztus tudta, hogy hamisat állított azzal a szándékkal, hogy Péter ezt elhiggye; tehát Krisztus beszédében a kimondott szó jelentése hamis volt, mégpedig a megtévesztés szándékával. Az antecedens kontingens volt a közbeeső időben, tehát a konszekvens is. Azt, hogy az antecedens kontingens volt, úgy bizonyítom, hogy ez időközben kontingens volt: „Isten tudta, hogy Krisztus hamisat állított azzal a szándékkal, hogy Péterrel

hamisat hitessen el", mivel a következő állítás szükségszerű volt ebben az időben: „Isten tudta, hogy Krisztus ezt határozottan állítja azzal a szándékkal, hogy elhitesse Péterrel", ez pedig kontingens volt: „Isten tudta, hogy ez hamis". Tehát ez az egész állítás kontingens volt abban az időben: „Isten tudta, hogy Krisztus hamisat állított határozottan azzal a szándékkal, hogy Péterrel hamisat hitessen el"; tehát ez kontingens volt abban az időben: „Isten tudta, hogy Krisztus hazudik."

Azt lehet mondani erre, hogy miként kétféle ismeret van Krisztusban, teremtett és teremtetlen, tudniillik isteni és emberi, úgy kétféle szándék is van benne, ami az akarat aktusa. Az egyik szándék ugyanis az isteni akarat, de van egy másik is, mégpedig egy teremtett akarás, ami Krisztus lelkének a minősége. Úgy tűnik mármost, hogy az a különbség az említett ismeretek között, hogy a teremtett ismeret tévedés lehet annak a dolognak a megváltozása miatt, aminek az ismerete, mivel annak az ismerete, hogy „*a* létezni fog", mindig annak az ismerete lesz, hogy „*a* létezni fog", s nem lehet annak az ismerete, hogy „*a* nem fog létezni". A teremtetlen ismeret azonban sohasem tévedhet. S hasonlóképpen: habár a teremtetlen ismeret annak az ismerete, hogy „*a* létezni fog", mégis lehet annak az ismerete, hogy „*a* nem fog létezni", méghozzá egyrészt anélkül, hogy megváltoznék, másrészt úgy, hogy sohasem volt annak az ismerete, hogy „*a* létezni fog". S ez annak az ismeretnek a határtalansága miatt van így, ami Istennel azonos, s amit csodálhatunk, de nem mérhetünk meg. S ugyanezen a módon beszélek Krisztus szándékáról, amely kétféle: teremtett és teremtetlen. Ha tehát a teremtetlen szándékról beszélünk, megengedem, hogy a közbeeső időben ez kontingens volt: „Krisztus meg akarta téveszteni Pétert". Ha azonban a teremtett szándékról beszélünk, akkor az említett közbeeső időben ez lehetetlen volt: „Krisztus meg akarta téveszteni Pétert"; az azonban kontingens volt, hogy „Krisztusnak szándékában állt teremtett szándékánál fogva Péterrel hamisat elhitetni." Ám ez sem kontingens: „Krisztus teremtett szándékánál fogva be akarta csapni Pétert." Példa: azt mondhatjuk, hogy ez a konzekvencia nem érvényes: „azt akarom, hogy hamisat higgy, tehát be akarlak csapni." Tegyük fel ugyanis, hogy a király ül, és azt hiszem, hogy nem ül, és határozottan állítom neked, hogy nem ül. Ebben az esetben úgy tűnik, hogy azt akarom, hogy hidd el azt, amit határozottan állítok (s ami hamis), s mindazonáltal nem akarlak megtéveszteni; sőt, igazat akarok mondani neked és nem akarlak becsapni.

Netán azt mondhatná valaki, hogy a példa nem tartozik a tárgyhoz, s az sem igaz ebben a példában, hogy nem akarlak megtéveszteni; ám ellenkezőleg: nem akarlak megtéveszteni, s nem is tudom, hogy megtévesztelek. S így az efféle esetekben azt szoktuk mondani, hogy „megtévesztett, de nem akarattal tette", azaz nem tudta, hogy be akar csapni. Ezért tulajdonképpeni értelemben véve ez az állítás: „meg akarlak téveszteni" megfelel annak, hogy „el akarom hitetni veled, hogy úgy áll a dolog, ahogyan ez jelöli, és azt hiszem, hogy nem úgy áll a dolog, ahogyan ez jelöli", s az ilyen akarat a megtévesztésre irányuló szándékkal azonos. S ez az állítás bizonyosan lehetetlen volt azt követően, hogy Krisztus Péterhez szólott: „Krisztus azt akarta, hogy Péter higgye ezt s Krisztus azt hitte – teremtett jóváhagyással *(assensus)* –, hogy ez hamis", mivel ez szükségszerű volt: „Krisztus tudta, hogy állítása igaz," ez pedig kontingens volt a közbeeső időben: „Krisztus lelke meg volt tévesztve." S ekként – következésképpen – Krisztust meg lehet tévszteni a tulajdonságok felcserélhetőségénél fogva, ahogyan a tulajdonságok felcserélhetőségénél fogva ez is lehetséges: „Krisztus halandó volt".

Ezzel szemben: úgy tűnik, hogy ezt is meg kell engednünk mint lehetséges kijelentést: „Isten határozottan olyan hamis dolgot állított a megtévesztés szándékával, amiről tudta, hogy hamis."

Azt válaszolom, hogy akár következik ez az eddigiekből, akár nem, a konklúzió igaz, ha a határozott állítás nem más, mint azzal a szándékkal kimondani valamit, hogy a hallgató azt higgye, hogy igaz. Képtelenség volna, ha Isten beleírná egy könyvbe azt az állítást, hogy

„az ítélet napja nem fog eljönni," s egyúttal megfelelne a szándékának, hogy valamely gonosz angyal ezt – mint Isten által írt kijelentést – elhiggye, s hozzájárulását adja ehhez a hamis állításhoz, és tévedjen. S ugyanezen a módon: ha ugyanezzel a szándékkal efféle hangokat formálna a levegőben, ez valami rendezetlen cselekedet volna. S így azt lehet mondani következésképpen, hogy Krisztus állítását követően ez lehetséges volt: „Krisztus be akarta csapni Pétert," „Krisztus olyan hamis állítást tett Péternek, amiről tudta, hogy hamis", s hasonlóképpen: „Krisztus hamisat állított, amikor Krisztus lelke azt hitte, hogy Krisztus igazat állít"; „Krisztust nem tévedett, amikor Krisztus lelke tévedett"; „Krisztus tudta, hogy igaz az, amit Krisztus lelke hamisnak vél." Habár ezek egyike sem volt igaz, mindazonáltal mindegyik lehetséges volt Krisztus isteni és emberi tulajdonságainak felcserélhetősége révén.

(Borbély Gábor fordítása)